

BETEKINTŐ

12. évf. 3. szám (2018)

DOI: 10.25834/BET.2018.4.3.

Varsányi Erika:
Egy élet a sok közül...
A szociáldemokrata Kovács János kálváriája

Bevezetés

Kovács János azon 190 szociáldemokrata¹ képviselő egyike, akik az 1944–1949 közötti három parlamenti ciklus valamelyikében (vagy mindegyikében) részt vehetett – hosszabb-rövidebb – ideig az ország ügyeinek intézésében. 1944 decemberében és az 1945. áprilisi, valamint a júliusi kiegészítések következtében összesen 129 szociáldemokrata (közülük 27 a szabad szakszervezetek jelöltjeként) került be az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. Az 1945. novemberi választások alkalmával megőrizte mandátumát 59 fő, újonnan lépett be a törvényhozásba 15 fő.² Az 1947–1949 között ülésező országgyűlésben a pártból való tömeges kizárások és mandátummegvonások következtében nagy volt a fluktuáció, ekkor 92 szociáldemokrata jutott be a parlamentbe. Közülük 46 volt az újonnan érkező, többségük pótképviselőként foglalta el párttársai megüresedő helyét. Több mint félszázán két vagy három ciklusra is kaptak felhatalmazást választóiktól közös céljaik, terveik érvényesítésére, illetve megvalósítására. Így például Faragó László, Halász Alfréd, Kertész Miklós, Kéthly Anna, Révész Mihály, Szakasits Árpád, továbbá Fischer József, Kovács József, Pozsgai Gyula, Szélig Imre, Takács Ferenc stb.

A Magyar Kommunista Párt³ drasztikus hatalmi törekvéseivel, a két munkáspárt kieroszakolt egyesítésével, a többi koalíciós párt likvidálásával ellehetetlenítette a demokratikus kormányzást, teret engedve a féktelen, diktatórikus módszereknek, kegyetlen és törvénytelen eszközök alkalmazásának, megteremtve az embertelen intézkedéseket végrehajtó, a politikai hatalomnak engedelmesskedő igazságügyi apparátust, erőszakszervezeteket, a politikai rendőrség Államvédelmi Osztályát, majd az Államvédelmi Hatóságot. Létrehozta a megalázó körülményeket, brutális bánásmódot biztosító büntetés-végrehajtási intézmények sokaságát. Börtönök, internálótáborok, kényszermunkatáborok voltak hivatottak az ellenségnek vélt, jobboldalinak bélyegzett kiszegedőpartiak, szociáldemokraták, osztályidegennek tartott arisztokraták, művészek, értelmiségiek, a régi rezsim magas rangú tisztviselői, vezérkari tisztjei társadalomból való kirekesztésére, megfélemlítésére, megalázására.⁴

A magyar szociáldemokrácia megsemmisítése érdekében a hatalom igen változatos, kegyetlen eszközöket és módszereket, a törvénytörő intézkedések gazdag tárházát vonultatta fel a kommunista párttal való fúziót elutasító, jobboldalinak vélt szociáldemokraták ellen, de nem volt kíméletes azokkal az egykori szociáldemokratákkal sem, akik nemcsak nem elleneztek a két párt egyesítését, hanem aktív közreműködői voltak az úgynevezett munkásegység megteremtésének. A vizsgált periódusban 37 szociáldemokrata képviselő lett koncepció per áldozata. Közülük Némedi Varga Jakab, Ries István, Szeder Ferenc, Tolnai József a fogságuk alatti bántalmazások következtében életüket veszítették. Néhányan „csak” internálótáborokban vésztették át bűn nélküli büntetésüket, mint például Csaplár Péter és Visnyei Sándor Recskén, vagy Oroszi Ferenc és Kovács János Kistarcsán. Sok esetben azonban a családtagoknak is bűnhődniük kellett.

Így – többek között – Szakasits Árpád, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa elnökének feleségét vádemelés nélkül, súlyos betegen Vácon tartották fogva 4 és fél évig, ott is halt meg. Leányát, Schifferné Szakasits Klárát öt gyermekével kitelepítették Debrecenbe, vejét, Schiffer Pált koncepció perben halálra ítélték (majd büntetését életfogytiglani fegyházra változtatták), apját kitelepítették Hortobágyra. Ries István igazságügyi miniszter feleségét vádemelés nélkül a váci fegyházkórházban „kezelték”, majd a nyíregyházi szegényházba került, és rendőri felügyelet alatt tartották. Kisházi Ödön családját kitelepítették Berettyóújfaluba, Vajda Imre feleségét Fehérgyarmatra. Faragó Lászlónét 1951-ben kitiltották a fővárosból, és kitelepítették Heves községsbe; férje ekkor már közel egy éve nádudvari kényszerlakhelyén tartózkodott. A feleségnek hosszas utánajárással sikerült elérnie, hogy engedélyezzék, büntetését férjével együtt Nádudvaron töltsse le.⁵ Megfosztottak mandátumától, összes funkciójától, állásától és kizárták a pártból 23 képviselőt, 9 fő viszont önként lemondott minden tisztségéről, s vállalta a következményeket. Többeket ért zaklatás, mellőzés, jelentős anyagi kár.⁶ Bán Antal, Kéthly Anna, Peyer Károly, Szélig Imre és még négy képviselőtársuk pedig az emigrációt választotta. Összességében a mandátumot szerzett szociáldemokratáknak több mint 40%-a valamilyen szinten a törvénytörő intézkedések kárvallottja lett, nem szólva a hozzátartozóikat ért megaláztatásokról s az ellenük foganatosított kényszerintézkedésekről. A törvénytelen eljárások szociáldemokrata áldozatainak népes

táborából Kovács János sorsának bemutatására azért vállalkoztam, hogy mind több egyszerű, kevésbé ismert, „közkatona” tragédiája is bekerüljön a történelmi köztudatba.

Kovács János életútja a letartóztatásig

Kovács János (1895–1996) egy debreceni ötgyermekes munkáscsalád tagjaként már egészen fiatalon hozzácsokolt a fizikai munkához. Korán megözvegyült édesanyja alkalmi kereseteiből csak igen szerény megélhetést tudott biztosítani gyermekei számára. János fia alig múlt hét éves, amikor fivérével gondoskodnia kellett a tüzelőről. A környező erdőben lehullott gallyakat szedegették össze és a hátukon cipelték haza. Kilencévesen elszegődött nyaranta téglát hordani a helybeli Nemes Sándor kőművesmesterhez. A munkaidő reggel 6 órától este 6-ig tartott, a napi fizetség mindössze 47 krajcárt tett ki. Munkaadója azonban nemcsak dolgoztatta, hanem hozzájárult testi és szellemi fejlődéséhez is azáltal, hogy felolvastatott vele esténként a *Népszavából*.⁷ Ellenszolgáltatásként vacsorát, vasárnaponként húsz krajcárt is adott neki. Így ifjúkorában nemcsak a kemény fizikai munkához szokott hozzá, hanem a rendszeres olvasáshoz is, ugyanakkor betekintést nyert a korabeli szociáldemokrata mozgalom ügyeibe. Őt elemi elvégzése után napszámosként, majd inasként ismerkedett a szakmával. 1910-ben kezdte meg tanoncéveit, egy éven belül bekapcsolódott az ifjúmunkások szervezetébe, 1912-ben beválasztották a vezetőségbe. Majd négy év elteltével kőművessegédként belépett a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetségébe (MÉMOSZ).⁸ Munkát előbb szülővárosában, majd Kassán, Kolozsváron, utóbb Budapesten kapott.

Kenyérkereső pályáját és a szociáldemokrata mozgalomba való aktívabb bekapcsolódását az első világháború megpecsételte. Alig húszesztendős, amikor katonai szolgálatra az olasz frontra küldik. Háromévi frontszolgálat után, 1918. november közepén tért haza Debrecenbe, ahol ekkor már javában érlelődött a forradalmi hangulat, új politikai csoportok, szervezetek alakultak, létrehozták a polgárőrséget, aminek Kovács is tagja lett, majd rövidesen előléptették szakaszparancsnokká. Kovács János felfigyelt az új munkaspártra, és képviselőit rokonszenvesnek találta. A KMP-ben vélte felfedezni mind a saját, mind az ország jövőjének megalapozóját. Ezért fordított hátat a szociáldemokrata mozgalomnak, és időlegesen átpártolt a KMP-hez. A proletárdiktatúra alatt a Vörös Őrség szakaszparancsnokaként teljesített szolgálatot, részt vett a felvidéki hadjáratban, többek között Miskolc visszafoglalásában is.

A kommun bukását követően egy ideig különböző településeken bujdosott, míg Tiszadobnál el nem fogták a románok. Ekkor kapott először ízelítőt az üldözöttek megpróbáltatásaiból (különböző kegyetlenkedések, verések, internálótábor, hadifogság). Kezdetben néhány napra a tiszadobi Andrassy-kastélyban helyezték el, ahol már több mint száz sorstársa élvezte a román katonák és a magyar tiszti különítményesek „vendégszeretetét”. Emlékei szerint három napon át éjjel-nappal ütötték-verték őket, a negyedik gyalogmenetben Balmazújvárosra, a község háza pincéjébe kísérték a menetet. Onnan Debrecenen át Nyíregyházára, az internálótáborba vezényelték a foglyokat, ahol szinte elviselhetetlen körülményeket teremtettek számukra. Novemberben kerültek a bukaresti lágerbe. Ott bátyjával már az első pillanattól a szökést tervezgették. Majd végül, jó szándékú, segítőkész magyar embereknek köszönhetően, kalandos úton visszatérhettek a szülővárosukba.⁹ Kovács János rövidesen megtalálta helyét munkás társai körében, szakmájában azonban nem tudott elhelyezkedni, ezért átmenetileg fakivágással próbálta megélhetését biztosítani.

A román csapatok kivonulását követően sorstársaival hozzákezdtek az építőmunkások újraszervezéséhez, és Kovács János 1919-ben belépett a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba (MSZDP),¹⁰ melynek a két munkaspárt kényszerfúziójáig, 1948-ig tagja is marad, akkor átigazolták a Magyar Dolgozók Pártjába (MDP).¹¹ A szociáldemokraták körében kivívott tekintélyét és népszerűségét bizonyítja a helyi és a kerületi titkárválságok idején az ő megválasztása, illetve megbízása 1933-ban és 1935-ben. A párt országos vezetősége 1933-ban pályázatot írt ki Debrecenben a felmentett párttitkár posztjának betöltésére. A beérkező 5 pályázat elbírálására összehívott értekezleten Mónus Illés képviselte a központi vezetőséget. Kovács János pedig annak ellenére kapta meg a szavazatok 86%-át, hogy nem is pályázott, sőt, amikor egyik tagtársa a helyszínen javasolta indulását a választáson, ő határozottan tiltakozott ellene. A nagyarányú támogatottságra tekintettel és hosszas rábeszélésre néhány hónapra elvállalta a megtisztelő, de nagy felelősséggel járó feladatot. 1935-ben a nemzetgyűlési választások kapcsán felmerülő többletmunka meghaladta Szekeres Sándor helybeli párttitkár teherbíró képességét, és helyette átmenetileg Kovács Jánost bízták meg a titkárság vezetésével.¹² 1939. január elsejével a párt központi vezetőségének döntése következtében a debreceni és a tiszántúli kerületi titkárság vezetője lett. Ebbéli működéséről megoszlik a kortársak véleménye. Bár korrektségéhez, tisztességéhez nem férhetett kétség, elődje, az egykori tiszántúli kerületi titkár, Erdei István úgy vélte, képességeihez mérten túl nagy feladatot kapott, minden igyekezete ellenére „nem tudta átfogni még Debrecen sem, nehogy az őt vármegyét”, de vitathatatlan, hogy „egy nagyon jó szándékú ember volt”.¹³ Hasonlóan vélekedett róla Kállai Sándor, az egykori Hajdú-Bihar megyei szociáldemokrata funkcionárius is. Szerinte 1945-től alkalmatlansága ellenére elfogadták a párttitkári poszton, mivel Szakasits Árpád „állt mögötte”, és egyengette politikai

karrierjét.¹⁴ Egy másik kortárs így emlékezett rá: „Kovács János egy nagyon jópofa építőmunkás [...] kőműves, [...] de nagyon fogékony volt a társadalmi gondok, társadalmi kérdések iránt.”¹⁵

1920 júniusában, miután engedélyezték a MÉMOSZ debreceni csoportjának ismételt megalakítását, az alakuló közgyűlésen Kovács János bekerült a vezetőségbe. 1932-ben beválasztották az országos vezetőségbe is, melynek 1944-ig többszöri újraválasztása folytán a tagja is maradt. Mindamellettt igen aktív szervezőmunkát végzett szülővárosa és a környező települések építőmunkásai körében. Szívesen ment a szomszédos falvakba, ahol gyűléseket tartott, vagy éppen Debrecenbe invitálta különböző párt- vagy szakszervezeti rendezvényekre az ott dolgozókat. A debreceni építőmunkások tisztújító gyűlésén 1936 májusában a szervezet elnökévé választották, majd 1938-ban néhány hónapig a MÉMOSZ tiszántúli kerületének titkári tisztségét is ellátta. A korabeli rendőrségi jelentések tanúsága szerint ő volt a fő szervezője a segédek és szakmunkások sztrájkjainak, értelmi szerzője az iparügyi miniszterhez készített beadványnak, melyben bérkövetelésük teljesítésének megtagadása esetén általános munkabeszüntetést helyeztek kilátásba.¹⁶

A felfelé ívelő párt- és szakszervezeti karrierje és több, országos szintű társadalmi és politikai funkciója révén komoly elismertségre és tekintélyre tett szert a két világháború közötti Magyarországon. 1930-tól tagja volt az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI)¹⁷ vezetőségének, később a debreceni választmányának is. 1938-ban a tömegessé váló munkanélküliség, az egyre gyakoribb sztrájkok miatt a kormány Országos Munkabérmegállapító Bizottság létrehozását határozta el, melyben a tiszántúli kerületi munkavállalók képviselőjévé az iparügyi miniszter Kovács Jánost nevezte ki.¹⁸ A feladata az volt, hogy elsősorban a vidéki gyűléseken (Hajdúszoboszlón, Hajdúböszörményben, Balmazújvárosban, Kisvárdán, Nyíregyházán stb.) tájékoztassa az építőmunkásokat a Bizottság tevékenységéről s a 74 fillérben megállapított órabérminimumról.

A funkcióval járó feladatok végzése során azonban meglehetősen sok atrocitás és kellemetlenség érte. A hatóságilag engedélyezett összejöveteleken a „rendet” falun a csendőrség és a főjegyző, városban a rendőrség felügyelte, illetve biztosította, miközben minden eszközt bevetettek az előadó mondandójának megzavarására. Például a Balmazújvárosban tartandó tájékoztatóra a hatósági rendfenntartók (négy gyalogos és két lovas csendőr) megkésve érkeztek, és minden előzetes informálódás nélkül azonnal feloszlatták a gyűlést. Az előadót és az őt fogadó szaktársát a község háza pincéjében lévő cellába zárták, majd öt csendőr jelenlétében megkezdődtek a kihallgatások, másnap pedig a csendőrparancsnokságon folytatódtak. A durva és arrogáns csendőr alhadnagy előtt Kovács csak két községi esküdt jelenlétében volt hajlandó igazolni magát. Ám a szóbeli közlése igazát bizonyító okmányok (MÉMOSZ-igazolvány, OTI választmányi tagsági okmány, iparügyi miniszter kinevezési okirata) egyikét sem volt hajlandó a tiszt hitelesnek elfogadni. A határozott és az igazát mindenáron bizonyítani akaró munkásember, mellesleg párt- és szakszervezeti funkcionárius, követelte, vitessék őt a két tisztességes tanúval együtt az ügyészségre. Ennek ódiumát a kihallgatója bizonyára nem merte vállalni, és inkább eltávozásra utasította Kovácsot. Ő azonban nem hagyta annyiban a dolgot, feljegyzést készített a vármegye főispánjához, melyben az ügy kivizsgálását kérte. Két hónappal később a debreceni csendőrkerületi parancsnokságon megtartott tárgyaláson további hivatalos vizsgálatot rendelt el a tárgyalást vezető őrnagy. Kovács meghurcoltatása ellenére sem kérte a kihallgató alhadnagy megbüntetését, mivel fizikailag őt akkor nem bántalmazták. Kisvárdán a gyűlésre kijelölt vendéglőben várakozó építőmunkás-tömegből az időlegesen munkanélkülivé váltakat a csendőr kiutasította. A maradék 8 fő részére viszont az előadó nem volt hajlandó a tájékoztatót megtartani. Nyíregyházán csak „kisebb afférja” volt a hatóság megbízottaival – idézte fel Kovács János.¹⁹

1940-ben néhány hónapra meg kellett válnia társadalmi és politikai tisztségei gyakorlásától, mivel májusban katonai behívót kapott. Kezdetben küldöncként foglalkoztatták, ami csupán napi 8 órai elfoglaltságot jelentett számára, a többi idejével szabadon rendelkezhetett, eljárhatott a Margit Munkásotthonba és kapcsolatot tarthatott elbarátaival, egészen addig, míg Balázs András csendőr tiszthelyettes nem tájékoztatta feletteseit a következőkről: Kovács János „bizalmas katonai szolgálat teljesítésére való alkalmazása nem kívánatos”, tekintettel, arra, hogy ő az SZDP debreceni körzetének titkára. Ezért más beosztásba helyezését, továbbá bizalmas megfigyelését javasolta. Ezt követően osztották be fegyveres katonai alakulathoz, és vezényelték Kolozsvárra, az év végén azonban leszerelték.²⁰

1944 márciusától újabb és újabb kihívásokra kellett reagálni a korabeli szociáldemokrata párt- és szakszervezeti vezetőknek is. A német megszállás okozta riadalom, az SZDP-t betiltó belügyminiszteri rendelet, az illegalitás körülményeihez való alkalmazkodás próbára tette a régi, rutinos politikusokat is. Veszélybe kerültek a különböző pártanyagok, tagnévsorok, a *Népszava* előfizetőinek jegyzéke, amelyek birtokában a Gestapo könnyűszerrel kézre keríthette volna a körzet prominens szociáldemokratáit. A dokumentumok megsemmisítése helyett, Kovács gyors intézkedésének köszönhetően, a munkásotthoni gondnok lakásának küszöbe alá rejtették az iratokat, amelyek szerencsésen átvészelték a zűrzavaros időszakot, és így számosan elkerülhették a meghurcoltatást. Ebben azonban különös szerepe volt a helyi politikai nyomozó osztály vezetőjének, Czerovszky Zoltánnak, aki felajánlotta: ha tudomására jut, hogy a németek mikor tervezik a szociáldemokrata vezetők letartóztatását, értesíteni fogja Simon János szaktársukat, akivel minden este találkozott.²¹

A korrekt hírközlésnek köszönhetően sokaknak, köztük Kovács Jánosnak is, ekkor még sikerült elkerülni a letartóztatást. Ám családjától távol, bujdosnia kellett, testvéreinél és ismerőseinél kapott hosszabb-rövidebb ideig menedéket és munkát Hajdúböszörményben, mígnem a Gestapo május elején minden elővigyázatossága ellenére a nyomára jutott. Kihallgatása során ügyesen színlelte az „amnéziást”, aki nem emlékszik semmire, s nem tud pontosan semmit sem a mozgalomról, sem egyes szereplőiről, a párt dokumentumokról viszont határozottan állította, hogy azokat elégették, mivel nem akarták illetéktelen kezekbe juttatni. Az egyhetes kínvallatás során változatos bánásmódban részesült, de a pofonok, kutyakorbács, falhoz állítás sem hozta meg a várt eredményt, ha összeesett, felocsolták. Azonban terhelő vallomást nem tudtak kicsikarni tőle. Valószínű a Gestapo számára értéktelennek minősülő vallomása is közrejátszott abban, hogy rövidesen átadták a magyar rendőrségnek.²²

Ekkor már volt némi tapasztalata a letartóztatottakkal szembeni magyar bánásmódot illetően is. (Először az 1920-as évek elején egy ártatlan tréfának is tekinthető dolog, a Munkásotthonból vidáman hazatérő társaival kalapjukra tűzött ominózus követelés: „Munkát! Kenyeret! Nyolc óra munkaidőt!” váltotta ki a hatóság szigorát. Ám, bizonyára kellő megfontolás után, a bűnük nem bizonyult olyan súlyosnak, hogy az eset miatt komoly elzárásra került volna sor. Így azután három nap elteltével valamennyiüket szabadon engedték.²³) Ez alkalommal nem jutott azonnal a már korábban letartóztatott párttársai sorsára. Meglepő módon az őt kihallgató dr. Kovács Gábor rendőr százados igen emberségesen bánt vele, engedélyezte, hogy családja kétnaponta meglátogathassa. A felesége hozta a hírt, hogy Kabók Lajos parlamenti képviselő, vasas szakszervezeti tisztségviselő intézkedni készül a letartóztatott vidéki titkárok ügyében. Pár nap múlva a százados közölte vele, hogy felsőbb utasításra elrendelték internálását, és javasolta, hogy fellebbezzon, ő azonban nem látta értelmét. 1944 júliusában Kabók közbenjárására rendőri felügyelet mellett szabadon engedték több párt- és szakszervezeti funkcionáriussal együtt.²⁴ Ő azonban nehezen viselte a „szabadulással” járó kööttségeket, a lakhelyelhagyási tilalmat, a heti háromszori jelentkezést a rendőrhatalóságon. Augusztus 20-án beszüntette a további jelentkezési procedúrát, és elhagyta otthonát. Egy Hajdúnánás környéki tanyán talált munkát és menedéket, és a gazda azt is megengedte, hogy családja is oda költözzön.

A szerencsés véletlennek köszönhető, hogy a szovjet tűzértség parancsnoka, aki a tanyavilágnak szintén ezen a részén rendezte be főhadiszállását, felajánlotta, hogy hazaviszi a családot Debrecenbe, miután az „felszabadult”. Kovács János visszatérve szülővárosába, azonnal felvette a kapcsolatot a helyi kommunista párt képviselőivel, s csatlakozásra biztatta saját párttársait is. Úgy gondolta, hogy rövid időn belül létre tudják hozni az „egységes munkáspártot”.²⁵ Szotnyikov alezredes, a szovjet városparancsnok 1944. október 24-ére magához rendelte a helyi szociáldemokrata vezetőket Kovács János társaságában, aki előadta a párt újjászervezésével kapcsolatos elképzelésüket. Közölte, hogy a szociáldemokrata vezetőkkel úgy határoztak, nem kívánnak saját külön pártot létrehozni, egyébként folyamatban van a kommunista párt megszervezése. Szotnyikov ismertette a nagyhatalmakkal kötött megállapodást, miszerint az „összes felszabadított területen” minden korábbi politikai pártot meg kell alakítani, s azokból kell létrehozni a „Magyar Nemzeti Kormányt”. Majd utasította a szociáldemokrata delegációt, hogy lássanak hozzá a saját pártjuk megszervezéséhez.²⁶ Azt követően megalakították az ideiglenes pártvezetőséget, amiben Kovács János a titkári posztot kapta, és tagja lett annak a háromtagú bizottságnak is, amelynek feladata a kapcsolatfelvétel volt a kommunista párttal, és hetenkénti közös megbeszéléseken való részvétel.

A két munkáspárt kezdetben korrektnek tűnő együttműködése tiszavirág-életűnek bizonyult. Az első komoly konfliktusra már 1944 novemberében sor került. Ugyanis a kommunisták megszegték a közös lapkiadással kapcsolatos megállapodást. Kovács Jánosnak igen nagy csalódást okozott, hogy a partnerpárt előzetes megbeszélés nélkül, önállóan *Néplap* címmel, november 15-én megjelentette saját orgánumát.²⁷ A szociáldemokrata *Népszava* a központi napilap folytatójaként (73. évfolyam, 1. száma) csak 1945. január 26-án láthatott napvilágot, előbb Debrecenben, majd február 23-tól Budapesten. Ugyanazon a napon Debrecenben helyi lapként megjelent a *Tiszántúli Népszava* első száma is.²⁸ Egyébként korábban a budapesti *Népszava*-szerkesztőségben dolgozó Andreánszky István sietett a debreceni párttársai segítségére, és elsősorban neki köszönhető a lap megindítása, valamint annak a bárándi malombérlőnek a felkutatása aki öt mázsa lisztet bocsátott a helyi SZDP rendelkezésére, hogy megvehessék azt a szedőgépet, amin a *Népszavát* elő tudták állítani.²⁹

Kovács János aktív közreműködésével, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjaival közösen december 5-én megalakították a Debreceni Nemzeti Bizottságot. Majd pártja képviseletében egyik aláírója lett a város lakossága nevében készült felhívásnak, amelyben a helybeli Nemzeti Bizottság arra szólította fel Budapest és a Dunántúl népességét, valamint a magyar királyi honvédséget, hogy ne harcoljanak tovább a németek oldalán, és csatlakozzanak a szovjetekhez. A „Fordítsátok fegyvereiteket az elnyomó németek ellen” című dokumentumot szovjet repülőőről szórták le az országnak azokon a területein, ahol még folytak a harcok.³⁰

A december 14-én megalakított 17 tagú testületbe, az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottságába bekerült három szociáldemokrata egyikeként Kovács János aktív szerepet vállalt a körülményekhez igazodó, rendhagyó nemzetgyűlési „választások” lebonyolításában. Miután december 16-án elsőként között maga is mandátumhoz jutott, hozzáláthatott a rá osztott feladat megoldásához: Jászberényben, Orosházán, Szolnokon

tartandó népgyűlések megszervezéséhez, amelyeken sor került a helybeli pártok jelöltjeinek többnyire „közfelkiáltással” vagy „éljenzéssel” történő megszavazására.³¹ Az egyes településekre való eljutást a szovjet parancsnokság biztosította teherautóval történt, ugyanakkor a városparancsnok gondoskodott a szervezők ellátásáról, katonai menetlevélről és sofőrrel is. A választási ceremónia befejeztével a leendő képviselőket Debrecenbe vitték, és a városközpont patinás szállodájában, az Arany Bikában helyezték el őket.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés kétnapos (december 21–22.) ülését követően megszaporodtak Kovács János párt- és társadalmi tisztségei, feladatai. Tagja lett a Nemzetgyűlés Politikai Bizottságának,³² majd Debrecen és Hajdú megye törvényhatósági bizottságának, emellett az újjászervezett SZDP városi és megyei titkári funkcióját is betöltötte, sőt beválasztották az országos vezetőtestületbe is. Majd az 1945. november 4-ei nemzetgyűlési választások során ismét bekerült a törvényhozásba, ám ott nemigen aktivizálta magát. Mindössze egyetlen alkalommal hallatta szavát, az 1947. februári 20-ai ülésen, az Építés és Közmunkaügyi tárca költségvetési vitájakor. A költségvetést összességében a maga és a pártja nevében is elfogadta, de számos javaslattal kívánta kiegészíteni. Különösen vidékfejlesztéssel kapcsolatos intézkedéseket, szociális és kulturális intézmények létesítését szorgalmazta, és az ezekkel kapcsolatos beruházások szükségességét hangsúlyozta. Javasolta például a falusi úthálózat fejlesztését, járdák építését, óvodák, iskolák, kultúrházak, szülőotthonok, gyermekotthonok létesítését, valamint a háború alatt alaposan megsérült debreceni református nagytemplom rendbehozatalát.³³

Eredeti szakmájához kapcsolódó polgári foglalkozásra a koalíciós idők kezdetén nemigen gondolhatott. Az első szakmai megbízást 1948 januárjában kapta az egykori népi író, Darvas József építés- és közmunkaügyi minisztertől, aki ideiglenesen a Debreceni Építési Hivatal vezetésével bízta meg. Pár hónap múlva a megalakuló öt Építési Főigazgatóság közül a debreceni élére nevezték ki, majd főtanácsosi rangra emelték Kovácsot. Fennhatósága alá a Hajdú, Bihar, Szolnok, Szabolcs, Szatmár megyei Építési Hivatalok tartoztak. 1949 novemberében igazgatóhelyettesi kinevezést kapott Budapesten a Mezőgazdasági és Telepítés Tervező Iroda Nemzeti Vállalathoz. Az ottani ténykedése azonban rövid ideig tartott, ugyanis a tárcánál miniszterváltásra került sor.

Az internálás évei

Az új építés- és közmunkaügyi miniszter Sándor László debreceni kőműves lett. 1950. április 6-án tartott bemutatkozó beszédekor a leendő munkatársai tudakozódtak az ismeretlenségből felbukkanó miniszter felől, és földijéhez, Kovács Jánoshoz fordultak információért. Ő akkor felidézte a közte és Sándor László között 1938-ban, szülővárosában lezajlott incidenst. Előadta, hogy a MÉMOSZ vezetősége megbízta őt, hogy tárgyaljon a munkaadókkal és próbáljon velük béremelés ügyben megegyezésre jutni, de ha a tárgyalás nem vezetne eredményre, szervezze meg a sztrájkot. Miután nem tudtak semmiféle megállapodásra jutni, nem volt más lehetőség, mint felkészülni a munkabeszüntetésre. Amikor már-már sikerült a munkások többségét az ügy érdekében megnyerni, a tanácskozásukon megjelent az akkor még párton és szakszervezeten kívüli kőműves, a most hivatalba lépő új miniszter, és durván becsmérelte a MÉMOSZ vezetőit és tevékenységüket, majd szétkergette a sztrájkolni szándékozókat. Sándor és Kovács között kemény szóváltás után tettelegességig fajult a vita. E történet egyik fültanúja a hallottakról beszámolt a miniszteri székfoglaló után Sándor Lászlónak. Ő a hír hallatán nem késlekedett, hozzálatott Kovács János szakmai ellehetetlenítéséhez és politikai megbélyegzetéséhez. Néhány nappal az események után Fodor Gyula, a tárca államtitkára – minden bizonnyal miniszteri utasításra – azonnali hatállyal felmentette állásából Kovácsot.³⁴ Ő azonban nem is sejtette, hogy mi vagy ki munkálkodik ellene a kulisszák mögött, ezért a felmondó levél kézhezvétele után azonnal felkereste az államtitkárt, és bejelentette: pártfegyelmet kér maga ellen ügye tisztázása érdekében. Fodor egyetértőleg támogatta kérését, és felszólította a személyzeti osztály vezetőjét az eljárás lefolytatására. Ám a terv meghíúsult, mert Kovács egyik „jóakarója” időben tájékoztatta a minisztert a készülő eseményről. Ekkor Sándor László a debreceni incidens nyilvánosságra kerülését megakadályozandó, a maga védelmében leállította a fegyelmi ügyet.

A felmondó levél érkezése (1950. április 14-én) éjjelén az Államvédelmi Hatóság (ÁVH)³⁵ három munkatársa felkereste Kovácsot budapesti lakásán, és elvitték úgymond „kihallgatásra”. A hírhedt Andrassy út 60.-ban 10 napot töltött magánzárában, majd Kistarcsára, az internálótáborba szállították.³⁶ Ott kapta kézhez az 1717/1950. számú véghatározatot, ami szerint internálása szükségességét „a népgazdaság elleni káros tevékenysége” tette indokoltá. Fellebbezésre elvileg lehetőséget adtak, ám a belügyminiszternek címzett beadványára soha nem kapott választ.³⁷ Egyébként letartóztatásának közvetlen okaként a szabotázszt jelölték meg, de bűnlajstromán szerepelt a Gestapó és a magyar politikai rendőrséget kiszolgáló besúgótevékenység is.³⁸ A Bernátkúton 1952. szeptember 29-én vele készült „Gyanúsított jegyzőkönyv” tanulsága szerint minden bűnét „beismerte”. Vállalta jobboldali beállítottságát és azt is, hogy az 1947-es választásokon agitált a jobboldali jelöltek mellett, vállalta felelősségét a munkahelyén szervezett szabotázsokért, de tagadta, hogy rendőrségi besúgó lett volna. E kihallgatás alapján Korecz Tibor av. alhadnagy és Kenyeres Károly av. főhadnagy javasolta, hogy a recski Közérdekű Munkák Igazgatóságának (KÖMI) adják át.³⁹ Erre azonban nem került sor. Az egyre nehezebben viselhető jogtalan bánásmód, az embertelen körülmények mellett Kovácsot az

is elszomorította, hogy lányait is büntetik az ő el nem követett vétkeiért, ugyanis mindkettőjüket elbocsátották munkahelyükről.

Az internáltakra jótékony hatással volt a táboron kívül végzendő nehéz munka, ahol a körülményekhez képest emberibb bánásmódban, jobb ellátásban részesülhettek, megfelelő tisztálkodási lehetőséget biztosítottak a számukra, és viszonylag tisztességes bért is kaptak, amiből még jutott haza a családjuknak is. A ledolgozott 8 óra után idejükkel szabadon rendelkezhetek, csak a körletet nem hagyhatták el. Kovács János tulajdonképpen soha sem háborgott a körülmények miatt. Legalábbis visszaemlékezéseiben nem olvashatók panaszos feljegyzések, kitöltötte életét a munka és annak szeretete. Boldog volt, mikor hat hónap után az Inotai Alumíniumkohó építéséhez vezényelték ki 453 társával együtt, majd Isaszegen és Sztálinvárosban folytatták a gyárépítő munkálatokat.

Kovács János örült a szakmai feladatnak, ugyanis neki kellett a csapatból kiválasztani az építő brigád tagjait, ami nem volt könnyű feladat, hiszen rajta kívül mindössze egy kőműves és két mérnök értett valamit is az építkezéshez. Mégis sikerült összehoznia a 36 fős brigádját. Volt köztük orvos, jogász, operaénekes, egykori gyártulajdonos, de a közös sors s a közös munka összekovácsolta a csapatot. Kovács János emlékei között megőrizte a Lampart Lámpagyár⁴⁰ egykori tulajdonosával kialakult jó munkakapcsolatát. A volt gyáros nagyon kérte, hogy vegye be legalább vízhardónak a brigádba. Miután Kovács János némi hezitálás után beleegyezett, az új brigádtag ellenszolgáltatásként felajánlotta: „ha innen hazakerülünk, engem elhelyez a saját gyárába fő munkakörbe. Én csak mosolyogtam rajta, és mondtam neki, hogy magának már többé nem lesz gyára”.⁴¹ És igaza lett.

Kovács és csapata kiváló munkát végzett, amiért dicséretet is kaptak az építkezésre látogató miniszteriumi delegációtól. Talán sohasem jutott a brigádvezető tudomására, hogy Kelemen László av. alhadnagy is elismerte szakmai kvalitását. Mint az általa készített környezettanulmányban írta, „szakmáját úgy elméletileg, mint gyakorlatilag érti”, csak azt kifogásolta, hogy „az új szovjet módszereket nem vette át, [...] elméletileg érti, de nem használja”.⁴² A miniszteri elismerés mellett az érintetteket az is lelkesítette, hogy 1952 novemberében a táborban elterjedt hír, miszerint ügyeiket felülvizsgálják, s annak eredményeként várhatóan sokak visszatérhetnek a szabad világba.⁴³

A Kovács ügyét felülvizsgáló államvédelmi százados csak az internálása okát firtatta, mire ő előadta: Sándor László, a későbbi miniszter és közte az 1930-as években tettelegességhez vezető konfliktus történt, amit ő a miniszter székfoglalója alkalmával megosztott a jelen levő szaktársaival. Ennek retorziójaként került sor elbocsátására és internálására. A „vizsgálat” azonban semmiféle változást nem hozott a táborlakok életében 1953 februárjáig. Akkor a munkahelyükre érkező bizottság arról tájékoztatta őket, hogy másnap már nem kell munkába menniük, csomagoljanak össze. Este lefüggönyözött teherautóban „megkocsikáztatták” a szabadulást remélő táborlakokat, majd visszavitték őket Kistarcsára. Hogy mi célt szolgált és kinek a beteges ötlete volt ez a durva átverés, nem tudni, mindenesetre rettenetes csalódást és elkeseredést váltott ki az érintettek körében. Kárpótlásul azonban közölték velük, hogy írhatnak haza, csomagot is kérhetnek, és tudassák hozzátartozóikkal, hogy hamarosan hazatérhetnek. Ám e „nagyvonalú”, reményt keltő engedmények mellett rövidesen életbe lépett a levelezési tilalom, miáltal hónapokig mindenféle kapcsolat megszűnt a külvilággal, és folytatódott a kihallgatások, s készültek az internáltak újabb és újabb jellemzései.⁴⁴

A törvénytelen intézkedések kárvallottai helyzetük jobbrafordulását a Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halála után megváltozó politikai helyzettől várhatták. Mindenesetre az intézkedések reménykeltőnek tűnhettek. Az év júniusában elkészült „Az MDP Központi Vezetőségének határozata a párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról és ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról” című dokumentum. A szovjet pártvezetés intenciói alapján július 4-én miniszterelnök-cserére került sor (Rákosi Mátyás helyére Nagy Imre lépett). Megjelent az 1.034/1953 (VII. 26.) számú minisztertanácsi határozat az internálás intézményének megszüntetéséről, a kitiltások feloldásáról és az 1953. évi 11. számú törvényerejű rendelet a közkegyelem gyakorlásáról. Ez utóbbi azonban igencsak szűkre szabta a kegyelemben részesíthetők körét.⁴⁵ Az internálótáborok felszámolása meglehetősen vontatottan haladt, bár a kistarcsai internáltak bizonyos előnyt élvezve hamarabb szabadulhattak. Ugyanis valamennyi táborból ide szándékoztak átszállítani azokat, akikre a szabadulás helyett még bírósági procedúra várt.⁴⁶

Lassú rehabilitáció

Az 1953. évi júniusi párthatározat eredményeként bekövetkezett politikai fordulat után napirendre került a törvénytelenül elítéltek ügyének rendezése. Magalakult a Rehabilitációs Bizottság, több párthatározat is készült az egyes társadalmi, illetve politikai csoportokkal kapcsolatos teendőket illetően.⁴⁷ Az MDP KV Politikai Bizottsága 1954. május 12-én határozatot hozott „a jogtalanul elítélt párttagok (párt-, állami- és egyéb funkcionáriusok) rehabilitálásának elveire”, május 19-én a politikai elítéltek ügyének felülvizsgálatára, 1956. április 19-én pedig az időközben szabadlábra helyezett volt szociáldemokrata párttagokra.⁴⁸ Mindezek ellenére az egykori elítéltek ügyének felülvizsgálata, rehabilitálása szabadulásuk után is még hosszú időt vett igénybe. A végrehajtás során felemás megoldások születtek, és egyes kategóriák – mint például az

internáltak, akik közül csak kevesen részesülhettek rehabilitálásban – hátrányos helyzetbe kerültek. De elvileg élhettek azzal a lehetőséggel, hogy maguk kérjék ügyük megnyugtató rendezését.⁴⁹ Mások, az egykori kommunista funkcionáriusok viszont előnyt élveztek a többiekkel szemben.

Végül, 1962 augusztusában készült el a törvénysértő perekben elítélt „munkásmozgalmi emberek” ügyének lezárását célzó MSZMP KB-határozat.⁵⁰ E dokumentum minden korlátozottsága, hiányossága, téves megállapítása ellenére a koncepciók eljárások törvényes rendezésének biztató kezdetét jelentette, ha nem is eredményezte – nem is eredményezhette – azok túlnyomó többségének teljes és minden tekintetben megnyugtató lezárását. Erre csak a rendszerváltoztatás után került sor az úgynevezett második semmisségi törvény⁵¹ magalkotásával az 1945 és 1963 közötti törvénysértő ítéletek semmissé nyilvánításáról rendelkező, 1990. évi XXVI. törvénycikk révén. A közel negyvenévi nemtörődomségért, az elődök által elkövetett súlyos politikai hibákért és torzulásokért a törvényalkotók megkövették a nemzetet, és fejet hajtottak „a törvénysértések valamennyi áldozata előtt”. „Az Országgyűlés fájdalommal emlékezik meg arról, hogy a második világháborút követően a Magyarországon létrejött sztálinista államhatalom – megfosztva az országot a függetlenségtől, megcsúfolva az emberiességet, az igazságot és a jogot – ártatlan állampolgárok százezreitől vette el a szabadságukat, sokaktól az életüket is. [...] A törvénytelenül üldözöttek ügyeiben gyakorolt kegyelmi elhatározások alkalmatlanok voltak a sérelmek orvoslására, mert az el nem követett bűnök nem bocsáthatók meg. [...] az Országgyűlés átérzi felelősségét, és az elmúlt évtizedek bűneinek jóvátétele érdekében törvényt alkot” – olvasható a preambulumban.⁵² A törvény az egykori elítéltek jogi, erkölcsi és politikai rehabilitálásáról rendelkezik, olyképpen, hogy büntetéseik semmissé tételét maga a törvény biztosítja.

Kovács Jánosnak ugyan nem kellett ügye rendezése, elintézése miatt a semmisségi törvény megjelenésig várnia, de évekig tartott, és sok keserőséggel járt, míg jogi rehabilitációja után a politikai is bekövetkezhetett. 1953. augusztus 21-én, Kistarcsán megkapta az internálását megszüntető határozatot, és aláírta az ominózus nyilatkozatot, mely szerint tudomásul veszi, hogy „az internálótáborral és a táborban lévő személyekkel kapcsolatos minden hír, vagy adat »állami titkot« képez, a titokértés 10 évig terjedő börtönbüntetéssel sújtható az Elnöki Tanács 1951. [évi] XXI. sz[ámú törvényerejű] rendelete alapján”.⁵³ Ezt követően hazatérhetett családjához. Mindössze két hetet engedélyezett magának, hogy visszaszokjon a civil élethez. Majd munka után nézett, elutazott a fővárosba, és elsőként az időközben megalakult Építésügyi Minisztériumban próbálkozott. Lux László miniszterhelyettes barátságosan fogadta és sürgősen gondoskodni akart számára megfelelő munkalehetőségről. Ám nem Budapesten akart elhelyezkedni, a debreceni Építési Trösztnél felajánlott lehetőséggel viszont nem óhajtott élni, mivel a cég vezérigazgatójának a legjobb barátja az a Sándor László volt, aki őt – szerinte – az internálótáborba juttatta. Ezért döntött úgy, hogy eredeti szakmájában, kétkezi munkásként fogja keresni kenyerét. Sikerült is a 31. számú Állami Építőipari Vállalatnál munkát kapnia. Alig egyéves munkaviszony után Kiváló Dolgozó kitüntetést kapott, 1955-ben a Kiváló Műszaki Dolgozó kitüntetés elnyerésére meghirdetett pályázaton első helyezést ért el, ám az érte járó jutalmat csak többszöri reklamáció után kapta meg. Ezért megbántódott, és nyugdíjazását kérte, arra is gondolva, hogy legalább lesz elegendő ideje rehabilitálással, kártalanítással kapcsolatos ügyeit elrendezni. Ekkor még nem is sejtette, hisz nem is sejtette, hogy eközben mennyi sérelem, megalázás, bántalom éri majd.

Rehabilitációja ügyében az első lépésre 1956 szeptemberében a fővárosból érkező értesítés, illetve jóindulatú felszólítás hatására szánta el magát. A levélben arra biztatták, sürgősen kérje rehabilitálását és kártérítést az internálása miatt kiesett béréért. Noha személyesen még a hónap elején felvitte kérelmét a fővárosba, de mint később megtudta, „elkészt”, a forradalom előtt csak a fővárosi károsultak dolgát sikerült rendezni. Kovács János türelmesen várt, és kitöltötte a megnövekedett szabadidejét – az engedélyezett egyheti vágóhídi munka mellett – az Építők Hajdú-Bihar Megyei Művelődési Központjának újraválasztott vezetősége elnökeként végzett aktív tevékenysége. Az 1956-os forradalom idején Debrecenben is szóba került az SZDP újjászervezése, de az ez ügyben összegyűltek elfogadták az ő elutasító álláspontját, így ekkor ott pártalakításra nem került sor.⁵⁴ A forradalom miatt Kovács János azonban hiába várta a rehabilitációs okmánya megérkezését, ugyanis a nélkül párttagsága rendezésére sem kerülhetett sor, ami őt ekkoriban igencsak foglalkoztatta. Szerette volna visszakapni az 1952-ben tőle és feleségétől is bevont tagkönyvet.

1957 márciusában, Debrecenben nagygyűlést tartó Kállai Gyulától tudta meg, hogy az előző évben benyújtott kérelme megsemmisült, adjon be újat. Megtörtént, és júniusban a Belügyminisztérium Titkárságáról megérkezett a várt okmány: „*Kérelmére ügyét felülvizsgáltuk. Megállapítást nyert, hogy önt [...] 1950 áprilisától, 1953. augusztus 21-ig indokolatlanul internáltak. Ezért emiatt semmi hátrány nem érheti.*” Azt is közölték vele, hogy ügyében a Minisztertanácsnak javaslatot tettek, hogy az elszenvedett anyagi károkra tekintettel 10 000 Ft-ot utaljanak ki részére.⁵⁵ Majd 1963-ban benyújtott kérelemre újabb 15 000 Ft támogatásban részesítették. Időközben rendezték nyugdíját, amit a Munkaügyi Minisztérium 1962. július 1-től 1000 forintról 1600-ra emelt. A Rehabilitációs Bizottság 1963. január 14-ei jegyzőkönyvében rögzítették, hogy az ellene felhozott bűncselekmények „még csak nem is valószínűsíthetők”. Ugyanakkor jelezték, hogy a Bihar Megyei Pártbizottság foglalkozik pártügyének rendezésével, bár még döntés nem született. Az állásából elbocsátott lányát a Bihar Megyei Rendőrkapitányság ismét állományba vette, csak állást nem tudtak számára biztosítani.⁵⁶

A Rehabilitációs Bizottság egyértelmű állásfoglalását követően megkezdődött Kovács János sziszifuszi harca a pártba való visszavételért. Először a körzeti pártszervezet titkárához fordult, és kérte visszavételét az 1956. október 30-án feloszlott, az MDP utódpartjaként megalakított Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)⁵⁷ soraiba. Közölték: küldenek majd neki értesítést, de két hónapig nem történt semmi. Érdeklődésére megnyugtatóan tájékoztatták, rövidesen foglalkoznak az ügyével. Majd egy idő után kapott is egy értesítést, illetve behívót a pártvezetőséghez. Meg is jelent, és bemutatta a rehabilitációs dokumentumát is. Kilenc hónapig türelmesen várt, de semmiféle hírt nem kapott. Személyes érdeklődésére tudatták vele, hogy kérelmét elutasították, és javasolták: azt vegye tudomásul. Nem tette, és írásban kérte a határozatot, de nem kapta meg. Úgy döntött, hogy fellebbez a városi pártbizottság fegyelmi bizottságához. Onnan hamarosan kapott egy idézést, ami bizakodóvá tette, remélte, megtudhatja azokat az indokokat, amelyek alapján kérelmét elutasították, és módjában lesz megvédenie magát. De nem így történt. Az ülésen a bizottság tagjai egyetértettek az első felszólalóval, aki a rehabilitációs okmányt semmibe véve, feltette a kérdést az igazság kiderülését váró egykori párttársnak: „Mit gondol maga, hogy ez az igazolás lehetővé teszi párttagságának a visszaállítását?”⁵⁸ Kovács János megkérdőjelezte a bizottság illetékességét, csalódottan és megbántódva távozott, és tovább kereste az igazát.

Az elutasító határozat kézhezvétele után 1958-ban fellebbezést nyújtott be a megyei pártbizottsághoz. Ott két alkalommal kihallgatták és végül elutasították, s azt ajánlották neki, hogy fellebbezzon a Központi Ellenőrző Bizottsághoz. Megtette, de ekkor sem volt szerencséje. Asztalos Géza elnök közölte: a megyei bizottság határozatát helyben hagyták, de van még esélye, forduljon az országos kongresszushoz, s biztosította, hogy ügyét támogatni fogják. Kovács János önérzetesen visszautasította a felajánlott segítséget, mondván: „Nem akarom senki támogatását igénybe venni. Mindig a magam emberségéből éltem.”⁵⁹ Így 1959-ben átmenetileg lemondott a procedúra folytatásáról. Idejét és energiáját a nyugdíjas építőmunkások több száz fős helyi csoportjának szentelte, melynek elnökévé választották. E tisztsége révén kapott meghívót 1961-ben Budapestre az építőmunkások országos vezetősége és számos európai küldöttség részvételével tartott ülésre. Ott találkozott régi pártbeli és szakszervezeti ismerőseivel, korábbi harcostársaival, akik érdeklődtek hogylétéről és akkori pármunkája felől, többek között Kisházi Ödön is, aki ekkor a Szakszervezetek Országos Tanácsának (SZOT)⁶⁰ főtitkárhelyettese és munkaügyi miniszter volt. Megdöbbenve vette tudomásul, hogy Kovács János csupán párton kívüli szakszervezeti funkcionárius. Hasonlóképpen méltatlankodott a régi jó ismerős, Somogyi Miklós, a SZOT elnöke is, aki baráti beszélgetésre invitálta magához. Miután a vendége elmesélte ügyével kapcsolatos kálváriáját, felhívta Debrecenben Gódor Ferencet, közös ismerősüket, a megyei pártbizottság titkárát, és beajánlotta régi szaktársát, kérve tőle, hogy foglalkozzon a problémájával.

Kovács János hamarosan, 1962 decemberében kapott is meghívót a megyei pártbizottságtól azzal, hogy keresse fel Gódor Ferencet. Tőle csak azt kérte, tegye lehetővé, hogy betekinthesen abba a jegyzőkönyvbe, ami alapján kérelmét elutasították. Ígéretet kapott, de a megbeszélte időben, amikor a jegyzőkönyvet átnézhetne volna sem a dokumentum, sem a párttitkár nem volt számára elérhető. A titkárnő azt közölte vele, hogy házon kívül van, s egyáltalán nem is tudja fogadni. Még két kísérletet tett, és telefonon is többször érdeklődött, de soha nem tudott kapcsolatba lépni a megye nagy hatalmú titkárával. Levéllel is próbálkozott, ám választ arra sem kapott. Magyarázatot és mentséget próbált keresni és találni Gódor pálfordulására, de úgy vélte, hogy – elfoglaltsága és betegsége mellett – az a pár baráti kritikai megjegyzés is, amit munkatílusára a találkozások alkalmával tett, perdöntő lehetett elutasító magatartásában.

Nem járt szerencséivel Kisházi Ödön biztatására az MSZMP VIII. kongresszusához 1962-ben benyújtott fellebbezési kérelemmel sem. Kisházi értesítette, hogy az idő rövidege miatt nem tudták előterjeszteni, de gondoskodnak róla, hogy a következő kongresszus foglalkozzék az ügyével. Hasonló információkkal kereste meg a Központi Ellenőrző Bizottság egyik képviselője is, egyben közölte, újabb kérelem benyújtására nincs szükség, és kárpótlásként átadott neki egy 15 000 Ft-os takarékkönyvet. Kovács János ismét várt türelmesen. Szabad idejében sikeres előadásokat tartott iskolásoknak, katonáknak a Tanácsköztársaságról, s felidézte nekik saját korabeli emlékeit, élményeit.⁶¹

1967 márciusában Kisházi Ödön, akkor az Elnöki Tanács helyettes elnöke értesítette: „párttagságának rendezése kedvezően elrendeződött”. Majd áprilisban az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottság titkárától Barinkai Oszkártól is megérkezett a hivatalos közlemény: a Bizottság „1919-es párttagsággal visszavette önt a pártba”. Tizenöt évnek kellett eltelnie, míg végre visszakaphatta a régen áhított párttagsági könyvét.⁶²

Kovács János nem volt a sors kegyeltje, nemcsak párttagsága ügyében kellett a mesterségesen elé gördített akadályokkal szembenéznie és megbirkóznia, hanem a lakásproblémái kapcsán felmerülő nehézségekkel is. A debreceni lakáshivatal 1945-ben egy háromszobás lakás egyik társbérletjének őt és családját, másoknak férjével lévő lányát jelölte ki. Internálása alatt – egy idegent beköltöztetve – hármas társbérlettel alakították otthonukat. Időközben másik leánya is férjhez ment, gyermeke is született. A lakáson belüli konfliktus és zsúfoltság elkerülése érdekében 1961-ben kérvényezte a városi Végrehajtó Bizottság elnökénél a hármas társbérlet megszüntetését s a társbérlet által lakott rész visszaadását. A kérvényét elutasították. Kovács János számára reménységként jelent meg az MSZMP VIII. kongresszusán jóváhagyott Központi Bizottsági határozat 1962-ben, „a személyi kultusz éveiben a munkásmozgalmi emberek ellen indított törvénysértési perek lezárásáról”.

Joggal gondolta, hogy rá is vonatkozik a határozat III. fejezetének c. pontja. Eszerint a „Központi Bizottság felhívja a pártszervezetek, társadalmi szervezetek és közüzemek vezetőit, gondoskodjanak arról, hogy az alaptalanul vádolt és azóta rehabilitált emberek mindenkor kellő figyelemben részesüljenek; segítsék, hogy végleg feledésbe merüljenek azok a sérelmek, amelyeket a rendszerünkől idegen, gyűlöletes személyi kultusz következtében el kellett szenvedniük”.⁶³

A helyi illetékesek nemigen vehettek tudomást e felhívásról. Az igaz, hogy újra foglalkoztak az ügyvel. Ám a betelepített társbérelő a felajánlott lakások mindegyikét elutasította. Végül Kovács egyik leánya családjával megkaphatta a társbérelőnek felajánlott lakás egyikét, és a továbbiakban minden maradt a régiben, azaz egy idegennel kellett megosztaniuk a lakásukat. Majd a megyei tanács 1963-ban értesítette, hogy még abban az évben visszakapja a tőle korábban elvett lakrészeket.⁶⁴

Epilógus

Nem tudni, hogy miként sikerült Kovács Jánosnak feldolgoznia az őt ért sérelmeket, és élete alkonyán meg tudott-e békülni azon elvbarátaival, kortársaival, akik annyiszor félrevezették, megalázták, s megtagadták tőle a támogatást, de még olykor az együttérzést is. Kárpótolni tudta-e az ünnepélyes keretek között átadott tucatnyi magas állami kitüntetés az igazát kereső, tisztességes munkásembert, a becsületes párt- és szakszervezeti tisztségviselőt, állami vállalatok lelkiismeretes vezetőjét a megkeserített életéért, szenvedéseieért.⁶⁵ Talán igen. Mindenesetre ezt sugallták a kilencvenedik születésnapja alkalmával rendezett bensőséges ünnepségen elhangzott szavai. Miután megköszönte az Elnöki Tanács adományozta Szocialista Magyarországiért Érdemérmét, közölte: „továbbra is részt kíván venni a párt- és tömegszervezeti munkában, a közéletben.”⁶⁶ Hogy meddig sikerült terveit teljesítenie, nem tudni, s azt sem, hogy végül anélkül távozott-e 101 évesen az élők sorából, hogy tudomást szerezhetett volna az ellene koholt vádakról, amelyek miatt annyi bánat, keserűség érte.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálat Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.5. Objektum dossziék (O-dossziék)

O-9698/a Rehabilitációs jegyzőkönyvek
O-9698/4 Rehabilitációs Bizottság jegyzőkönyvei
O-8617 Kállai Sándor

3.1.9. Vizsgálati dossziék (V-dossziék)

V-78560 Kovács Antal és társai
V-78560/2 Internált személyek anyaga

2.2.1 I. /131 Kovács János operatív kartonja

Kovács János az alábbi 3 dokumentumban lévő listák mindegyében szerepel név, születési év, anyja neve közléssel:

2.1. sz. n. 1953. 07. 29. Kimutatás a Kistarcsáról szabaduló internáltakról, 69. oldal, 793. tétel

2.1. XII. sz. n. 1953. 10. 01. Átadás-átvétel a kistarcsai internálótáborból szabadultak vagy más intézményeknek átadott személyeknek az anyagairól, 12. oldal

4.1. A-501 Kistarcsai iktatókönyv, 77. oldal, 795. tétel

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL M–KS 276. f. Magyar Dolgozók Pártja jegyzőkönyvek
5. cs. Politikai Bizottság

OSZK–1956-os Intézet, Oral History Arcivum (OHA)

086 Erdei István interjú. Készítette: Kovács András. Budapest, 1986–1987. II. 69.

793 Németi Irén interjú. Készítette: Markovics Ferenc. Budapest, 2004–2005. 387.

Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL)

686. f. 572. ő. e. Kovács János visszaemlékezése

867. k–710. f. Kovács János visszaemlékezése. (Csatolva egy 7 oldalas rövid visszaemlékezés és több tucat eredeti dokumentum másolata)

Nyomtatásban megjelent források

Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott nemzetgyűlés naplója. 5. köt. Budapest, 1952. Athenaeum Nyomda.

Izsák (főszerk.), 1998.

Izsák Lajos (főszerk.): *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956*. Budapest, Napvilág Kiadó.

TRHGY, 1991

Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye. I. köt. 1991. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Vass–Ságvári (s. a. rend.), 1973

Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. 2., bőv. kiadás. Sajtó alá rend. Vass Henrik – Ságvári Ágnes. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 573–577.

Sajtó

Dányi, 1981

Dányi Miklós: Kovács János egyszerű élete. *Hajdú-Bihari Napló*, június 21. 6.

Kitüntetés a megyei pártbizottságon. *Hajdú-Bihari Napló*, 1985. június 25. 1.

Hivatkozott irodalom

Bank–Gyarmati–Palasik, 2012

Bank Barbara – Gyarmati György – Palasik Mária: „Állami titok”. *Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon 1945–1953*. Budapest, LHarmattan Kiadó, 2012. 53–54.

Baranyi–Varga–Nagy, 1983

Baranyi Béla – Varga József – Nagy Imre: *Negyvenheten a százezerből. Hajdú-Bihar megyei internacionalisták a forradalmi munkásmozgalomban. Válogatott életrajzok, visszaemlékezések és dokumentumok*. Debrecen, Hajdú megyei Lapkiadó. 196–197.

Baráth, 1999

Baráth Magdolna: Az MDP és a rehabilitáció. *Múltunk*, 4. sz. 66–97.

Baráth, 2012

Baráth Magdolna: Felemás desztalinizáció. A törvénysértések lezárása és az állambiztonsági szervek átszervezése Magyarországon 1962-ben. *Betekintő*, 3. sz. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2012_3_barath_0.pdf

Bényei, 1983

Bényei Miklós: Felszabadult Debrecen sajtója (1944. október – 1945. április). I. rész. In: *Hajdú-Bihar megyei Levéltár Évkönyve 10*. Szerk. Gazda István. Debrecen, 59–70.

Bényei, 1984

Bényei Miklós: Felszabadult Debrecen sajtója (1944. október – 1945. április). II. rész. In: *Hajdú-Bihar megyei Levéltár Évkönyve 11*. Szerk. Gazda István. Debrecen, 111–113.

Gyarmati–Palasik (szerk.), 2013

Gyarmati György – Palasik Mária: Az ÁVH intézmény történetének társadalmi-politikai környezete, 1953–1956. In: *Trójai faló a Belügyminisztériumban*. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, LHarmattan Kiadó, 17–21.

Fehér (szerk.), 1976

Korok, emberek. Visszaemlékezések a Hajdú-Bihar megyei Munkásmozgalom történetéből 1900–1948. Szerk. Fehér András. Debrecen, MSZMP Hajdú-Bihar megyei Bizottsága. 265–267.

Palasik, 2017

Palasik Mária: *Parlamentarizmustól a diktatúráig (1944–1949)*. Budapest, Országház Könyvkiadó. 110–112.

Palasik, 2018

Palasik Mária: „A burzsoázia likvidálásához tartozik a kitelepítés.” A budapesti kitelepítések politikatörténete, 1951–1953. In: *Honukban otthontalanok. Tanulmányok az 1951. évi budapesti kitelepítések történetéből*. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Kronosz Kiadó, 19.

Szerencsés, 1990

Szerencsés Károly: *Magyarország története a II. világháború után (1945–1975)*. Budapest, IKVA Kiadó, 25.

Vida (főszerk.), 1994

Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja 1944. december 21. – 1945. november 29. Főszerk. Vida István. Budapest, Magyar Országgyűlés kiadása. 249–250.

Vida (főszerk.), 1999

Nemzetgyűlés almanachja 1945. november 29. – 1947. július 25. Főszerk. Vida István. Budapest, Magyar Országgyűlés kiadása. 323–325.

¹ Ide értendők a szakszervezetek küldöttként bekerült szociáldemokrata képviselők is.

² Megjegyzendő, hogy az SZDP rendelkezésére álló mandátumszám és a megválasztott vagy pótképviselők közül behívottak száma nem azonos, mivel különböző okok miatt (elhalálozás, 1948-ban mandátummegvonás) újjak kerültek be a parlamentbe.

³ 1944. októbertől: Magyar Kommunista Párt (továbbiakban: MKP); elődpártja 1918. novembertől: Kommunisták Magyarországi Pártja (továbbiakban: KMP).

⁴ Gyarmati–Palasik, 2013: 17–21.; Bank–Gyarmati–Palasik, 2012: 23–49.

⁵ Palasik, 2018: 19.

⁶ Pl. Pintér János mellőzése, Gartner Pál és Mónus Illésné zaklatása. Fülöp János letartóztatása, majd rövidesen elengedése.

⁷ Kovács János pályájára vonatkozó adatokat ld.: Dányi, 1981: 6.; PIL 686. f. 572. ö. e.; PIL 867. f. k –710. 128; Vida, 1994: 249–250.; 1999: 323–325.

⁸ Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetsége (továbbiakban: MÉMOSZ).

⁹ PIL 867. f. k –710. 7–17.

¹⁰ Magyarországi Szociáldemokrata Párt továbbiakban: MSZDP, 1939. januártól: SZDP.

¹¹ Magyar Dolgozók Pártja (továbbiakban: MDP).

¹² PIL 867. f. k –710. 39–45.

¹³ Oral History Archívum 086.

¹⁴ ÁBTL 3.1. 5. O-8617 66. „Kökény” fedőnevű ügynök 1952. február 15-ei jelentése Kállai Sándortól szerzett információ alapján.

¹⁵ Oral History Archívum 793.

¹⁶ PIL 686. f. 572. ö. e. 25–28.; PIL 867. f. k –710.

¹⁷ Országos Társadalombiztosítási Intézet (továbbiakban: OTI).

¹⁸ PIL 867. f. k –710. 49.

¹⁹ Uo. 52–56.

²⁰ A visszaemlékezéshez csatolt dokumentumok között az 1940. július 24-i csendőrségi jelentés. PIL 867. f. k –710.

²¹ Uo. Kovács János 7 oldalas visszaemlékezése, 5.

²² Uo. 79–80.

²³ Dányi, 1981: 6.

²⁴ Fehér (szerk.), 1976: 264.; PIL 867. f. k –710. 80–81.

²⁵ PIL 867. f. k –710. 81–84.

²⁶ Fehér (szerk.), 1976: 266.; Baranyi–Varga–Nagy, 1983: 196–197.

²⁷ Bényei, 1983: 63.

²⁸ PIL 867. f. k –710. 95–96. 102.; Bényei, 1984: 111–113.

²⁹ PIL 867. f. k –710. 93.; Fehér (szerk.), 1976: 266.

³⁰ A visszaemlékezéshez csatolt dokumentumok között a felhívás másolata: PIL 867.f. k –710.

- ³¹ Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjainak mandátumhoz jutásához lásd Palasik, 2017: 110–112.; Fehér (szerk.), 1976: 267.; PIL 867. f. k –710. 90.
- ³² E testület mint „szuverén nemzetgyűlést helyettesítő szerv” működött, a két ülészaka között (1944. december végétől 1945 szeptemberéig). Feladata kormány teljes körű tevékenységének ellenőrzése, beleértve a jogszabályalkotást is. Lásd Szerencsés, 1990: 25.
- ³³ Nemzetgyűlés naplója (1945–1947), 5. köt. 789–790.
- ³⁴ Munkahelyváltozások dokumentumai a visszaemlékezéshez csatolt anyagok között: PIL 867. f. k –710.
- ³⁵ Államvédelmi Hatóság (továbbiakban: ÁVH).
- ³⁶ Internálási törzslapját ld.: ÁBTL 3. 1. 9. V–78560. 447–448.
- ³⁷ PIL 867. f. k –710. 107.; ÁBTL 3.1.9. V–78560/2. 269–270. (Kovács János 1950. május 4-én, kézzel és ceruzával írt kérvénye.)
- ³⁸ ÁBTL 2.2.1. I./131 488.; ÁBTL 3.1.9. V–78560/2. 276.; PIL 867. f. k–710. 108–109.
- ³⁹ ÁBTL 3.1. 9 V–78560/2. 285–288.
- ⁴⁰ Az 1883-ban alapított Magyar Fém- és Lámpaárúgyár Rt. az évtizedek során több kisebb-nagyobb gyárral fuzionált, elnevezését, profilját is gyakorta módosították. 1949-től LAMPART Zománcárúgyár Nemzeti Vállalat néven működött.
- ⁴¹ PIL 867. f. k –710. 108–109.
- ⁴² ÁBTL 3.1. 9. V–68560/2. 278.
- ⁴³ PIL 867. f. k –710. 110.
- ⁴⁴ Uo. 112–111.
- ⁴⁵ *Magyar Közöny*, 32. sz. 1953. július 26. 198. Kegyelemben részesülhetnek azok, „akiket a bíróság jogerősen két évet meg nem haladó [...] szabadságvesztés büntetésre ítélt”. A büntetés időtartamától függetlenül kegyelemben részesülhetnek: fiatalok, terhes nők, javító-nevelő munkára ítélték. Megjegyzendő, hogy a koncepciók perke áldozatai aligha élhettek a törvény adta lehetőséggel, ugyanis a többségüknél a büntetési tétel 10 évnél kezdődött.
- ⁴⁶ Lásd bővebben: Gyarmati–Palasik (szerk.), 2013: 17–21.; Bank–Gyarmati–Palasik, 2012: 56.
- ⁴⁷ Baráth, 1999.
- ⁴⁸ MNL OL M–KS 276. f. 53. cs.174. ó. e. 101–108.; Izsák (főszerk.), 1998: 267–273, 400–403.
- ⁴⁹ Ld. bővebben: Baráth, 1999; 2012.
- ⁵⁰ Vass–Ságvári, 1973 (s. a. rend.): 573–577.
- ⁵¹ Az első semmisségi törvénnyel – 1989. évi XXXVI. tc. – az 1956-os forradalommal kapcsolatos cselekmények miatt elítéltek sérelmeit igyekeztek orvosolni.
- ⁵² TRHGY 1991. 1. köt. 101–103. (Az 1990. évi XXVI. tc. 1990. március 31-én lépett hatályba.)
- ⁵³ ÁBTL 3. 1. 9. V–78560/2. 284. Vö. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951. évi XXI. számú törvényerejű rendelete az államtitok és a hivatali titok büntetőjogi védelméről. *Magyar Közlöny*, 102. sz. 1951. július. 7. 102. sz. 1.
- ⁵⁴ PIL 867. f. k –710. 116–118.
- ⁵⁵ PIL 686. f. 572 ó. e. 8–9.; ÁBTL 3. 1. 5. O–9698/a. 294.
- ⁵⁶ ÁBTL 3. 1. 5. O–9698/4. 121–123.
- ⁵⁷ Magyar Szocialista Munkáspárt (továbbiakban: MSZMP).
- ⁵⁸ PIL 867. f. k –710. 121.
- ⁵⁹ Uo. 122.
- ⁶⁰ Szakszervezetek Országos Tanácsa (továbbiakban: SZOT).
- ⁶¹ PIL 867. f. k –710. 124.
- ⁶² Uo. 127.; a visszaemlékezéshez csatolt dokumentumok között: Kisházi Ödön és Barinkai Oszkár szignálta értesítések.
- ⁶³ Vass–Ságvári (s. a. rend.), 1973: 576.
- ⁶⁴ ÁBTL 3.1. 5. O–9698/4 122.
- ⁶⁵ Többek között: Munka Érdemrend ezüst (1969), arany (1970, 1978), Szocialista Hazáért Érdemrend (1967) Szakszervezeti Munkáért arany fokozat (1967), Felszabadulási Jubileumi Emlékérem (1970) stb.
- ⁶⁶ Kitüntetés a megyei pártbizottságon. *Hajdú-Bihari Napló*, 1985. június 25. 1.